

Др Бојан Тубић, асистент
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду

НАЧЕЛО ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА У МЕЂУНАРОДНИМ ПРАВНИМ АКТИМА И ПРАКСИ МЕЂУНАРОДНОГ СУДА¹

Сажетак: Циљ овог рада је да прикаже како је реулисано ишћање одрживог развоја на међународном плану. Одрживи развој је дефинисан средином осамдесетих година прошлог века и од тада изазива расправе међу правницима о релеванности у међународном праву. Поједини аутори наводе да није у ишћању усђановљено начело нећо да је оно у процесу настајања. Изузетак од овог става представља позиција судије Вераманџрија у Случају Габчиково-Нађмарош, пред Међународним судом. Пошто је у ишћању начело, оно не садржи јасно ушврћена права и обавезе, већ је формулисано уопшћено, та чак и нејасно у пољеду правног дејства. Ипак је у ишћању правно начело, које за разлику од моралних или политичких начела има обавезујућу правну снагу и не може се занемарити. Оно се налази у појединим међународним уговорима, а саставни део је и права Европске уније. Начело одрживог развоја је повезано са начелом предострожности, проценом ушћаја на животној средину и другим начелима.

Кључне речи: одрживи развој, правно начело, животној средина, Међународни суд.

Увод

Идеја одрживог развоја је доспела у центар интересовања 1987. године са објављивањем извештаја Светске комисије за животну средину и развој „Наша заједничка будућност“, који је поднет Уједињеним на-

¹ Рад је посвећен пројекту „Биомедицина, заштита животне средине и право“ бр. 179079, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

цијама.² У овом извештају је одрживи развој дефинисан као поступак промена у којем су коришћење ресурса, усмеравање инвестиција, оријентација технолошког развоја и институционалне промене у једном складу и јачају постојеће и будуће потенцијале да испуне људске потребе и тежње.³ Према овом акту, проблеми животне средине у вези са економским и технолошким напретком развијених земаља не смеју да негативно утичу на могућности земаља у развоју да такође теже економском и технолошком развоју. Увођењем концепта одрживог развоја, економски развој, животна средина и људска права се посматрају на један целовит и међузависан начин.⁴ Од подношења поменутог извештаја, питање одрживог развоја нашло је своје место у бројним међународним уговорима, а разматрано је и пред Међународним судом.

Појам одрживог развоја

Поставља се питање какав статус има одрживи развој, односно да ли има статус правног начела? Правна начела нису исто што и правна правила. Она су обично формулисана на један општији начин и не стварају јасно разграничена права и обавезе. Начела обезбеђују смернице при анализирању чињеница и тумачењу правних правила. Правна начела се по структури и функцији не разликују од моралних и политичких начела. Разлика је само у њиховом положају у правним системима, односно од начина на који се користе у правној аргументацији. Обавезујућа природа правних начела значи да их правни субјекти не могу занемарити уколико их не сматрају корисним.⁵ Данас постоји читав низ начела, која су укључена у поједине међународне конвенције или имају статус обичајних правних правила. Нека друга начела која немају статус права такође могу да поседују значајан ауторитет, на који се могу позвати они који тумаче и примењују право. Ниво сагласности који се постиже око њих утиче на то да се не могу занемарити.

Начело одрживог развоја у себи садржи два циља: заштиту животне средине и економски развој, односно средство за елиминисање сиромаштва. Ови циљеви нису хијерархијски постављени али су међузависни. То-

² Извештај Светске комисије за животну средину и развој: Наша заједничка будућност (Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, (WCED) 1987), доступно на <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>.

³J. Verschuuren, Sustainable Development and the Nature of Environmental Legal Principles, PER/PELJ 2006(9)1, стр. 215.

⁴ *Ibid.*

⁵ J. Ellis, Sustainable Development as a Legal Principle: A Rhetorical Analysis, објављено у Hélène Ruiz Fabri, Rüdiger Wolfrum and Jana Gogolin (op.), Select Proceedings of the European Society of International Law, vol. 2 (Hart, 2008).

ком економског развоја потребно је водити рачуна о потребама становништва, а нарочито оног његовог дела који живи у сиромаштву. Овде се сусрећемо и са начелом међугенерациске солидарности. Наиме, економски развој и смањивање сиромаштва не треба да изазивају штету по животну средину од које ће зависити будуће генерације. Такође, интегрисање социјалне, економске и политике животне средине захтевају и транспарентност и широко учешће јавности у поступку доношења одлука.⁶

Једна од дефиниција одрживог развоја би била да је то онај развој који „обезбеђује да се задовоље потребе садашњости, без угрожавања могућности будућих генерација да оне задовоље своје потребе.“⁷ Поједини аутори сматрају, међутим, да је још увек нејасно тачно значење овог појма.⁸ Коми-сија наводи да одрживи развој није једно утврђено стање хармоније, већ заправо процес промена у којем искоришћавање ресурса, усмеравање инвестиција и технолошког развоја, као и институционалне промене, морају да буду у складу и са будућим, а не само са садашњим потребама.⁹ Поједини аутори наводе да одрживи развој почива на три стуба: економском развоју, социјалном развоју и заштити животне средине и мора се водити рачуна да међу њима постоји равнотежа, иако су они често супротстављени.¹⁰

Поједини аутори описују концепт одрживог развоја као „кишобран“ начело, повезујући низ правних и политичких начела. Најчешће се помињу начела: предострожности, међугенерациске и унутаргенерациске правичности, заједничке али подељене одговорности и начело загађивач плаћа. Одрживи развој не успоставља хијерархију међу овим начелима, али обезбеђује неопходне смернице за њихово тумачење. Ако се посматра као „кишобран“ концепт, или као једно основно правило из којег су изведена посебна правила и начела, одрживи развој представља један политички циљ или концепт. Тако посматрано, одрживи развој не представља правно начело већ начело које може имати нормативну, али не и независну правну тежину.

Начело одрживог развоја у међународним правним актима

Последњих деценија, у међународном праву заштите животне средине, све се више пажње поклања питању одрживог развоја. Оно је регулисано и једним бројем међународних уговора из ове области. На пример, у

⁶ A. Kiss, D. Shelton, *International Environmental Law*, New York, 2004, стр. 217.

⁷ Извештај Светске комисије за животну средину и развој: Наша заједничка будућност, *op.cit.*

⁸ L. Krämer, *EC Environmental Law*, London, 2007, стр. 9.

⁹ *Ibid.*, пасус 30.

¹⁰ J. Ellis, *op. cit.*, стр. 3,4.

Штокхолмској декларацији¹¹ се говори о равнотежи између заштите животне средине и економског развоја и државе треба да интегришу ова два чиниоца како би постигле најбоље резултате за човечанство. Оне имају суверено право да користе своје природне ресурсе, али морају да обезбеде да такво коришћење негативно не утиче на животну средину суседних држава. У једном другом акту, Светској повељи за природу, помиње се важност заштите животне средине у привредном развоју држава. Посебна начела заштите животне средине треба да заправо руководе економским развојем.

Оригинални концепт начела одрживог развоја разрађен је у серији докумената и правних инструмената усвојених 1992. године у Рио де Жанеиру током Конференције Уједињених нација о животној средини и развоју (*UNCED*). Потписани су између осталих и следећи документи: Рио декларација о животној средини и развоју,¹² Агенда 21,¹³ Конвенција о биодиверзитету¹⁴ и Оквирна конвенција УН о промени климе.¹⁵ Иако није правно обавезујућа, Рио декларација наводи нека кључна начела одрживости и то начела: интегрисаности, предострожности, међугенерациске једнакости и начело загађивач плаћа. У Начелу 4 је речено: „У циљу да се постигне одрживи развој, заштита животне средине ће чинити интегрални део процеса развоја и не може бити разматрана изоловано од њега“.¹⁶ Начело интегрисаности захтева да питања развоја и животне средине буду узета у обзир у поступку доношења одлука. Потребно је обезбедити да питања животне средине буду интегрисана у развојне циљеве, а да потребе развоја буду узете у обзир током остављања циљева у вези са животном средином. У Рио декларацији се наводи да у циљу заштите животне средине, државе треба да, у складу са својим могућностима, примене начело предострожности. Када постоје претње настанка озбиљне и непоправљиве штете, недостатак потпуне научне извесности не мо-

¹¹ Декларација Конференције УН о људској средини (Штокхолмска декларација), 1972 (Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment – Stockholm Declaration), доступно на <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=97&articleid=1503>

¹² Рио декларација о животној средини и развоју из 1992. године (Rio Declaration on Environment and Development, 1992), доступно на <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm>

¹³ Агенда 21 (Agenda 21), доступна на <http://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>

¹⁴ Конвенција о биодиверзитету из 1992. године (Convention on Biological Diversity, 1992), доступна на <http://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf>

¹⁵ Оквирна конвенција УН о промени климе из 1992. године (United Nations Framework Convention on Climate Change, 1992) доступна на http://unfccc.int/essential_background/convention/background/items/1349.php

¹⁶ Начело 4 Рио декларације, *op. cit.*

же бити коришћен као разлог за одлагање мера за спречавање уништавања животне средине.¹⁷

Постоји још неколико међународних уговора који садрже норме које се могу довести у везу са начелом одрживог развоја. То су, на пример: Рамсар конвенција из 1971. године која регулише рационалну употребу мокрих поља;¹⁸ Конвенција о светском наслеђу из 1972. године, која се односи на природно и културно наслеђе, које се чува за добробит човечанства;¹⁹ Бечка конвенција о заштити озонског омотача из 1985. године²⁰ и Монреалски протокол о супстанцама које тађе озонски омотач из 1987. године, који прописује усвајање мера предострожности како би се спречило да одређене супстанце оштете озонски омотач.²¹ Начело одрживог развоја се помиње у Оквирној конвенцији УН о промени климе из 1992. године²² и Кјото протоколу из 1997. године,²³ који садрже начело предострожности и међугенерациске солидарности. Конвенција о биодиверзитету из 1992. године се такође руководи овим начелима.²⁴ Конвенција о ванпло-видбеном коришћењу међународних водотока из 1997. године има за циљ одрживо коришћење водених ресурса и садржи начело предострожности и начела међугенерациске и унутаргенерациске солидарности.²⁵

Један од покушаја дефинисања одрживог развоја био је у члану 3 Конвенције о сарадњи у области заштите и одрживог развоја морске и обалне животне средине у североисточном Пацифику, из 2002. године. Тамо је наведено да се под одрживим развојем подразумева процес промене квалитета живота

¹⁷ *Ibid.*, начело 15.

¹⁸ Рамсар Конвенција о мокрим пољима од међународног значаја из 1971. године (Convention on Wetlands of International Importance especially as Waterfowl Habitat, 1971), доступна на http://www.ramsar.org/cda/en/ramsar-documents-texts-convention-on/main/ramsar/1-31-38%5E20671_4000_0__

¹⁹ Конвенција о заштити светског културног и природног наслеђа из 1972. године (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, 1972), доступна на <http://whc.unesco.org/en/conventiontext/>

²⁰ Бечка конвенција о заштити озонског омотача из 1985. године (The Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer, 1985), доступна на http://ozone.unep.org/new_site/en/Treaties/treaties_decisions-hb.php?sec_id=155

²¹ Монреалски протокол о супстанцама које тађе озонски омотач из 1987. године (Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer, 1987) доступно на http://ozone.unep.org/Ratification_status/montreal_protocol.shtml

²² Оквирна конвенција УН о промени климе из 1992. године, *op.cit.*

²³ Кјото протокол из 1997. године (Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change, 1997), доступно на <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf>

²⁴ Конвенција о биодиверзитету из 1992. године, *op.cit.*

²⁵ Конвенција о ванпловидбеном коришћењу међународних водотока из 1997. године (Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses, 1997), доступна на http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf

људских бића, путем економског раста са социјалном једнакошћу и променом начина производње и потрошње и развој који је одржив у смислу еколошке равнотеже и виталне подршке региона. Овај процес подразумева поштовање регионалних, националних и локалних етничких и културних различитости и пуно учешће становништва у мирној коегзистенцији и хармонији са природом, обезбеђујући квалитет живота будућих генерација.²⁶

Поменути међународни уговори одражавају споразуме постигнуте између држава да испуне минимум стандарда при заштити животне средине. Већина уговора не ствара њиховим државама чланицама обавезе које треба спровести, са изузетком Оквирне конвенције УН о промени климе, Кјото протокола и Протокола из Монтреала. Ипак, државе треба да се понашају у складу са њиховим обавезама и да дају правно дејство тим обавезама у њиховим домаћим правним системима. Да би се међународна начела примењивала у унутрашњем правном поретку, потребно је користити национално право које омогућава дејство уговорних обавеза.

Одрживи развој је помињан и у међународној арбитражној пракси. На пример, у спору у вези Рајнске железнице између Белгије и Холандије, Арбитражни трибунал је констатовао да право животне средине и право на развој не стоје међусобно као алтернативе, већ као међусобно подупирући, интегрисани концепти који захтевају да у случајевима када развој може да проузрокује значајну штету животной средини, постоји обавеза да се спречи или ублажи таква штета. По мишљењу трибунала, ова обавеза је постала начело општег међународног права.²⁷ Поред тога, основана је и Комисија за одрживи развој која делује у оквиру Уједињених нација и бави се политиком обезбеђивања глобалног и регионалног одрживог развоја.²⁸

Однос начела одрживог развоја и других правних начела у области заштите животне средине

Постоји низ начела која су повезана са одрживим развојем. Једно од њих је начело предострожности које данас представља опште начело међународног права животне средине. Оно предвиђа да морају бити предузете мере, за заштиту животне средине, пре примене развојних пројеката, чак и

²⁶ Члан 3 Конвенције о сарадњи у области заштите и одрживог развоја морске и обалне животне средине у североисточном Пацифику из 2002. године (Convention for Cooperation in the Protection and Sustainable Development of the Marine and Coastal Environment of the Northeast Pacific, 2002) доступна на <http://www.ecolex.org/server2.php/libcat/docs/TRE/Full/En/TRE001350.txt>

²⁷ The Iron Rhine („Ijzeren Rijn“) Railway, Award of the Arbitral Tribunal, The Hague, 24 May 2005, стр. 29.

²⁸ Р. Етински, Међународно право животне средине, у Основе права животне средине (ур. Д. Николић), Нови Сад, 2009, стр. 253.

уколико није у потпуности научно доказано њихово штетно дејство по животну средину. Оно је садржано у појединим међународним конвенцијама, према којима државе имају обавезу да размотре последице по животну средину које могу да настану из развојних пројеката. Понашајући се у складу са овим начелом, државе доприносе постојању одрживог развоја, јер разматрајући развојне пројекте у складу са њим утицаће на стварање равнотеже између економског развоја и заштите животне средине.

Процена утицаја на животну средину је такође у вези са одрживим развојем.²⁹ Она представља студију о последицама које планирани пројекти могу имати по животну средину. Резултати ове процене утицаја могу да утичу на одлуку да ли ће одређени развојни пројекти бити примењени, односно могу да сугеришу да ли пројекти треба да буду измењени, како би се последице по животну средину свеле на најмању меру. Велики број међународних уговора садржи услов постојања процене утицаја, а он је присутан и у законодавству ЕУ.³⁰ Међутим, Суд у случају Габчиково-Нађмарош није прихватио његово постојање као правног начела. Судија Верамантри је пак заузео став да оно јесте начело међународног права. Нагласио је важност процене утицаја на животну средину и по њему државе имају обавезу да изврше процену утицаја пре примене пројеката. Ово обезбеђује механизам путем којег ће разматрање питања заштите животне средине имати утицај на економски развој. На тај начин ће допринети постизању одрживог развоја.

Начело одрживог развоја је у вези и са начелом међугенерациске правичности. Оно значи да садашње генерације треба да обезбеде да здравље, диверзитет и продуктивност животне средине буду одржани и побољшани у корист будућих генерација. Три основна начела чине основу међугенерациске једнакости и на тај начин су саставни део одрживог развоја. Прво се захтева од сваке генерације да чува диверзитет природних и културних ресурса, како би се обезбедило да буду доступни будућим генерацијама за задовољавање њихових потреба. Друго начело је очување квалитета и оно значи да свака генерација мора одржавати квалитет планете тако да она не буде предата у горем стању од онога у којем је примљена од прошлих генерација. Треће начело је очување приступа и прописује да свака генерација треба да пружи појединцима једнака права да приступе заоставштини претходних генерација и треба да сачувају овај приступ за будуће генерације.

²⁹ Видети Б. Пајтић, Одрживи развој и процена утицаја на животну средину, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, XLVI, 1/2012, стр. 409-425.

³⁰ Видети: В. Tubić, The EU Directive on Strategic Environmental Assessment, *Proceedings of 12. International Eco-Conference*, Novi Sad: Ecological Movement of Novi Sad, 21-24 - September, 2011, стр. 205-213.

Агенда 21 се бави очувањем биодиверзитета у поглављу 15. Наведени су циљеви и активности који треба да побољшају очување биодиверзитета и одрживо коришћење биолошких ресурса и они служе као подршка Конвенцији о биодиверзитету. Она наглашава улогу очувања биодиверзитета у постизању одрживог развоја. Она позива на развој националних стратегија, планова и програма за одрживо коришћење биодиверзитета и утврђивање и мењање саставних делова биодиверзитета важних за очување нарочито угрожених врста и заједница.

Начело загађивач плаћа је у суштини начело усмерено на интернационализацију трошкова животне средине. Ово подразумева њихово укључивање у процес доношења економских и других развојних планова, програма и пројеката који могу да утичу на животну средину.

Начело одрживог развоја у Европској унији

У члану 2 Уговора из Мастрихта је наведено да је одрживи раст један од циљева Европске заједнице, без његовог дефинисања. Начело одрживог развоја је постало један од основних циљева Европске уније 1999. године, када је укључено у Уговор из Амстердама. Преамбула тадашњег Уговора о ЕУ, члан 2 овог Уговора, као и чланови 2 и 6 тадашњег Уговора о функционисању ЕЗ, помињали су одрживи развој, али га нису дефинисали.

На састанку у Гетеборгу, у јуну 2001. године, лидери ЕУ су усвојили прву стратегију ЕУ о одрживом развоју, на основу предлога Европске комисије.³¹ Она се састојала из два главна дела. Први је предлагао циљеве и мере за спречавање једног броја активности супротних одрживом развоју, а други је позивао на нови приступ у поступку усвајања политика који би обезбедио да економска, социјална и политика животне средине ЕУ позитивно утичу једни на друге у међусобној интеракцији. Главни инструмент који је развијен у овом смеру је обавеза Комисије да сваки нови предлог политике поднесе на процену утицаја који она може имати. Стратегија одрживог развоја ЕУ је додала трећу димензију Лисабонској стратегији економске и социјалне обнове, а то је део о животној средини. Ове две стратегије су комплементарне.

Декларација из Гетеборга чини суштину политике ЕУ о одрживом развоју. Ова политика обухвата и друге програме и преузете обавезе, као на пример закључке Светског самита о одрживом развоју, одржаног у Јоханесбургу 2002. године и Миленијумски развојни циљеви усвојени 2000. године.

³¹ Стратегија одрживог развоја ЕУ, 15. и 16. јун 2001. године (Presidency Conclusions – Göteborg European Council, 15 and 16 June 2001), доступно на http://ec.europa.eu/governance/impact/background/docs/goteborg_concl_en.pdf

И поред значајног напретка у примени Стратегије, ипак су одређени супротни трендови остали присутни и то у питањима климатских промена, старења друштва у равнијеним државама и ширење јаза између богатих и сиромашних у свету. Дошло је до значајних промена и у државама изван ЕУ, након 2001. године, као и у самој ЕУ након проширења на 25 држава чланица. Дошло је до повећања нестабилности услед терористичких претњи и насиља, даље глобализације и промена у светској економији. Све ово је захтевало стратегију одрживог развоја са јачим фокусом, јаснијом поделом одговорности, јачом интеграцијом међународних стандарда и ефикаснијом применом и надзором.

У јуну 2005. године, Европски савет је усвојио сет руководећих начела за одрживи развој, а у децембру исте године Комисија је представила предлог ревидиране стратегије и платформе будућих активности. Он је био заснован на Стратегији из 2001. године и предвиђао је промену фокуса односно узимање у обзир напретка који је постигнут, уклањање недостатака и вођење рачуна о новим изазовима. Резултат тога је било усвајање нове стратегије. Наиме, Европски савет је у јуну 2006. године усвојио свеобухватну Стратегију одрживог развоја за проширену ЕУ.³² Она је била заснована на Стратегији из 2001. године и представља резултат једног широког поступка ревизије који је започео 2004. године. Ова обновљена Стратегија поставља стандарде које ЕУ мора да поштује како би што ефикасније постигла циљеве одрживог развоја. Општи циљ Стратегије је идентификовање и развијање активности које би омогућиле да ЕУ постигне континуирана дугорочна побољшања квалитета живота кроз стварање одрживих заједница које би могле да ефикасно користе ресурсе и еколошке и социјалне иновације у економији и које би могле да обезбеде напредак, заштиту животне средине и социјалну кохезију. Стратегија дефинише и конкретне акције за седам приоритетних области за период до 2010. године: промена климе и чиста енергија, одрживи транспорт, одржива потрошња и производња, очување и руковођење природним ресурсима, јавно здравље, социјална инклузија, демографија и миграције, глобално сиромаштво и изазови одрживог развоја. Предлаже се интегрисанији приступ при креирању политика, заснован на бољем регулисању, односно на примени процене утицаја на животну средину и на руководећим начелима за одрживи развој, која је усвојио Европски савет у јуну 2005. године. Стратегија је створена са циљем да се односи на целу Европску унију. Она је стога, предвидела механизме за унапређивање координације са свим нивоима власти и пози-

³² Обновљена стратегија одрживог развоја за ЕУ, 9. јун 2006. године (Renewed EU Sustainable Development Strategy, Brussels, 9 June 2006, доступно на <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/06/st10/st10117.en06.pdf>).

ва привредне субјекте, невладине организације и грађане да се више укључе као подршка одрживом развоју. Предвиђено је да ће сваке две године Комисија доносити извештај о примени стратегије, који представља основу за расправу у Европском савету која даје смернице за наредне фазе примене Стратегије.

Европска комисија је у октобру 2007. године усвојила први извештај о Стратегији одрживог развоја.³³ Према тексту овог извештаја, дошло је до значајног развоја у неким од седам кључних приоритета, утврђених у ревидираној Стратегији из 2006. године, укључујући области климе и енергије. Међутим, утврђено је да напредак у погледу политике није тада још увек био претворен у конкретну акцију. Европски савет је у децембру 2007. године прихватио извештај Комисије и нагласио је потребу давања приоритета мерама имплементације. Он је заузео став да одрживи развој представља један од основних циљева ЕУ и да нова Стратегија ЕУ и националне стратегије одрживог развоја треба да буду у тесној вези. Европски савет је заузео став да се циљеви Стратегије могу постићи између осталог интегрисаном климатском и енергетском политиком и интегрисаним приступом одрживом руковођењу природним ресурсима, заштитом биодиверзитета и екосистема, као и одрживом производњом и потрошњом. Наглашено је и да ЕУ мора да настави да ради у правцу развоја одрживог транспорта који је у сладу са стандардима заштите животне средине.

У јулу 2009. године Комисија је усвојила Ревизију Стратегије ЕУ о одрживом развоју.³⁴ Наводи се да је ЕУ у претходним годинама укључила ово начело у широк круг својих политика. На пример, ЕУ је преузела вођство у борби против климатских промена и промовисања економије са ниским процентом коришћења угља. У исто време, постоје и супротни трендови у многим областима и потребно је појачати напоре да се и у њима примењује ово начело.

Европски савет је у децембру 2009. године потврдио да одрживи развој остаје један од основних циљева Европске уније на основу Лисабонског уговора.

Начело одрживог развоја је ретко дефинисано у секундарном законодавству ЕУ. Једна од дефиниција под одрживим развојем подразумева руковођење и коришћење шума и шумског земљишта на начин да се одржи

³³ Извештај о Стратегији одрживог развоја, 22. октобар 2007. године (Progress Report on the Sustainable Development Strategy 2007, Brussels, 22 October 2007, доступно на <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0642:FIN:EN:PDF>).

³⁴ Ревизија Стратегије ЕУ о одрживом развоју, 24. јул 2009. године (Mainstreaming sustainable development into EU policies: 2009 Review of the European Union Strategy for Sustainable Development, Brussels, 24 July 2009, доступно на: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0400:FIN:EN:PDF>).

њихов биодиверзитет, продуктивност, могућност обнављања, виталност и њихов потенцијал да испуне сада и у будућности релевантне еколошке, економске и социјалне функције на локалном, националном и глобалном нивоу, без проузроковања штете другим екосистемима.³⁵ Поједини аутори сматрају да уколико би се сви ови захтеви буквално схватили, ниједан субјект не би могао да им удовољи.³⁶

Начело одрживог развоја у Случају Габчиково-Нађмарош³⁷

Случај Габчиково-Нађмарош односио се на билатерални уговор о изградњи заједничке хидроелектране и водопривредног система на Дунаву, који су закључиле Мађарска и Чехословачка 1977. године. Главна сврха објекта је била производња електричне енергије, али и коришћење свих осталих ресурса реке Дунав на деоници Братислава-Будимпешта, регулисање речног саобраћаја, изградња система заштите од поплава и заштита животне средине. Свака од страна уговорница се обавезала да изгради одређене објекте и предузме низ других радњи, тако да је 1978. године установљен и план изградње. Нови планови су донети 1983. и 1989. године и они су успорили динамику радова. Мађарска влада је због критика у јавности почела да врши разна испитивања и убрзо је суспендовала извршење уговора. Ипак, Чехословачка је наставила са радовима на делу Габчиково. После суспензије из 1989. године и неуспелих преговора, Мађарска је 1992. године проследила Чехословачкој влади ноту о окончању уговора. Чехословачка је тражила евентуална алтернативна решења и предузела је неке радње делимичне промене тока Дунава на њеној територији ради изградње једне бране. Мађарска је сматрала да је престанком извршења уговора са њене стране тај уговор окончан. Такође, сматрала је, између осталог, да заштита животне околине не допушта даљу изградњу система, јер су се нормe међународног права о заштити животне средине промениле од закључења уговора до 90-тих година када је уговор окончала.

У овом случају, Суд је нагласио да је током дугог периода човечанство утицало на природу из економских и других разлога. У прошлости, то је често рађено без разматрања последица по животну средину. Захваљујући новим научним сазнањима и растућој свести о ризицима за човечан-

³⁵ Члан 2 став 4 Уредбе 2494/2000 од 7. новембра 2000. године о мерама за промовисање очувања и одрживог руковођења тропским шумама и другим шумама у земљама у развоју (Regulation (EC) No 2494/2000 of the European Parliament and of the Council of 7 November 2000 on measures to promote the conservation and sustainable management of tropical forests and other forests in developing countries).

³⁶ L. Krämer, *op. cit.*, стр. 11.

³⁷ Случај Габчиково-Нађмарош, пресуда од 25. септембра 1997. године (Case Concerning Gabčíkovo Nagymaros Project, Judgment of 25 September 1997).

ство, уколико се настави са таквим активностима на неразуман начин, развијени су нови стандарди који су наведени у великом броју инструмената током последње две деценије. Ове нове норме морају бити узете у разматрање и стандардима се мора дати одговарајући значај, не само када државе предузимају нове активности, него и када настављају са активностима започетим у прошлости. Ова потреба да се помири економски развој са заштитом животне средине је изражена у концепту одрживог развоја.³⁸

Начело одрживог развоја је у пресуди Суда добило међународно признање, али га Суд није јасно дефинисао. Нису дати одговори на многа питања. На пример, није детаљно испитан правни статус овог начела у међународном праву. Уместо тога, он је одредио одрживи развој као основ обавезе будућег понашања Мађарске и Словачке у погледу изградње брана. Циљ је био да се поново преиспита дејство које је било штетно по животну средину. Такође, Суд је посматрао одрживи развој као концепт који треба да помири заштиту животне средине и економски развој. Према мишљењу неких аутора, концепт не придаје довољно важности заштити животне средине. Пошто је Суд искључиво посматрао одрживи развој као основ обавезе и концепт, он је имплицитно одбио да дефинише одрживи развој као део међународног обичајног права.³⁹

Суд није јасно идентификовао нормативни садржај обавеза које државе треба да предузму како би постигле одрживи развој. Из овога произилази да државе саме треба да развију сопствену праксу, док не буду, са одређеним степеном сигурности, могле да формулишу нормативни садржај тих обавеза. Без тога би дошло до несигурности у будућим приступима одрживом развоју. Суд, такође, није разматрао однос између одрживог развоја и других начела међународног права животне средине, као што су начело предострожности и процена утицаја на животну средину. Правна доктрина се бавила овим питањима.

Одвојено мишљење судије Верамантрија⁴⁰

За разлику од пресуде, судија Верамантри је посветио значајну пажњу одрживом развоју и испитао је његов правни статус. Он је сматрао да је одрживи развој правно начело са нормативним статусом и претпоставио је да је оно добило статус обичајног међународног права. Судија Верамантри

³⁸ *Ibid.*, пасус 140.

³⁹ А. Viriyo, *Principle of Sustainable Development in International Environmental Law*, стр. 4.

⁴⁰ Одвојено мишљење судије Верамантрија у Случају Габчиково-Нађмарош (Separate Opinion of Vice-President Weeramantry in the Case Concerning Gabčíkovo-Nagymaros Project, Judgment of 25 September 1997).

је постојање праксе држава извео из уговора и међународних конвенција, које су се бавиле одрживим развојем. Он се осврнуо и на међународне организације и финансијске институције које су усвојиле одрживи развој као предуслов за додељивање помоћи државама и навео је да пракса држава произилази и из сарадње држава са тим организацијама. Међутим, судија Верамантри је пропустио да размотри други елеменат обичајног међународног права, односно свест о обавезности (*opinio juris*). Иако је успео да докаже постојање значајне праксе држава, он је пропустио да докаже да је она заснована на уверењу да је правно обавезујућа. Из овога можемо извући закључак да одрживи развој не може добити статус обичајног међународног права. Судија Верамантри је тврдио да је одрживи развој начело међународног права са одређеном нормативном вредношћу. Он је тврдио да право на развој и право на заштиту животне средине нису међусобно компатибилни. Пошто су начела у сукобу, потребно је постојање начела одрживог развоја, које би посредовало међу њима, како би се та два начела помирила.

На основу одвојеног мишљења судије Верамантрија може се закључити да постоји легитимно међународно очекивање да државе треба да обављају своје активности, у складу са циљевима одрживог развоја, иако ово очекивање није правно обавезујуће.

Начело одрживог развоја у случају између Аргентине и Уругваја поводом фабрика целулозе на реци Уругвај⁴¹

У Случају између Аргентине и Уругваја, који је вођен пред Међународним судом, поводом фабрика целулозе на реци Уругвај, Аргентина је тврдила да су фабрике целулозе, које је изградио Уругвај на заједничкој реци, штетне по животну средину. Наиме, билатерални уговор између Уругваја и Аргентине (такозвани Уговор из Монтевидеа), који је закључен 1961. године, дефинисао је реку Уругвај као границу између ове две државе. Члан 7 овог Уговора предвиђа да државе успоставе режим коришћења реке. Овај режим је успостављен Статутом реке Уругвај 1975. године. У спору који је изнет пред Међународни суд, Аргентина тврди да је Уругвај заправо прекршио овај Статут. У члану 1 Статута се наводи да је његов циљ да се успостави заједнички механизам неопходан за најбоље и најрационалније коришћење реке Уругвај, путем стриктног поштовања права и обавеза који проистичу из међународних уговора за обе стране. У члановима 7 до 12 наводи се неколико процесних обавеза којима би требало да

⁴¹ Случај између Аргентине и Уругваја поводом фабрика целулозе на реци Уругвај, пресуда од 20. априла 2010. године (Case Concerning Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay), Judgment of 20 April 2010).

се испуне циљеви наведени у члану 1. Члан 7 предвиђа да уколико једна од страна планира неки пројекат који може да утиче на пловидбу, режим реке или квалитет њених вода, она треба да о томе обавести једну посебну Комисију која је основана због координације међу странама, а поменута комисија би потом о датим активностима обавестила другу страну. Чланови 8, 9 и 10 обезбеђују размену информација између страна како би се утврдило да ли планирани пројекат представља опасност по режим реке. Члан 11 обезбеђује да уколико обавештена страна дође до закључка да планирани пројекат може значајно угрозити пловидбу, режим реке или квалитет њених вода, она треба да обавести другу страну и да обезбеди информације о деловима пројекта које сматра спорним и о променама које би могле да доведу до побољшања пројекта. Члан 12 предвиђа да, уколико, након консултација, стране не постигну договор о томе како да се настави, треба да се поштује механизам решавања спорова, односно питање треба да се упути Међународном суду. Такође, на основу члана 41 Статута, стране имају одређене посебне материјалне обавезе. Оне се обавезују да ће штитити и чувати водену животну средину и нарочито да ће спречити њено загађење, прописивањем одговарајућих правила и мера, у складу са применљивим међународним уговорима. У члану 35, стране су се договориле да усвоје мере којима би обезбедиле да руковођење земљом и шумовитим пределима и коришћење подземних вода и вода реке неће проузроковати промене које би могле значајно да наруше режим реке и квалитет њених вода. Члан 36 ствара обавезу за државе уговорнице да координирају мере којима би избегле промене у еколошкој равнотежи реке. Такође, члан 27 предвиђа да ће право сваке стране да користи воде реке у оквиру своје надлежности бити коришћено без прејудицирања примене поступака предвиђених у члановима 7 до 12.

Супротно овим правилима, Уругвај је дозволио изградњу две фабрике целулозе уз обале реке Уругвај. Наиме, он је издао дозволу за градњу ове две фабрике без претходног поступка обавештавања, предвиђеног у члановима 7 до 12 Статута из 1975. године, иако је изградња једне фабрике на крају ипак прекинута. У погледу њега, Комисија је добила информацију о пројекту, али не од Уругваја, већ од једног другог субјекта који је основан да би изградио фабрику. Такође, тек после неколико захтева за добијањем информација које је Комисија слала, Уругвај је доставио Комисији један сажетак за јавно објављивање студије о утицају на животну средину. Такође, Уругвај је одобрио почетну дозволу за изградњу пројекта пре достављања релевантних информација и, свакако, пре одобрења или пристанка Комисије или Аргентине. Пре него што су консултације биле окончане Уругвај је дозволио изградњу фабрике, која је завршена заједно са неколико повезаних објеката.

Суд је одлучио да је Уругвај пропустио да удовољи процесним обавезама да обавести Комисију и Аргентину о планираним активностима дуж реке. Међутим, Суд је нашао да није дошло до кршења ниједне материјалне обавезе која се односи на заштиту животне средине. Никада није постојала сумња да је Уругвај прекршио своје процесне обавезе, али је кључно питање у спору било које су последице кршења ових процесних обавеза на материјалне обавезе и да ли је Суд требало да досуди да се престане са пројектом. За Аргентину је кршење процесних обавеза проузроковало, у исто време, и кршење материјалних обавеза. Она је тврдила, на основу чланова 1 и 41, да правила међународних уговора о животној средини треба да буду примењена при одређивању да ли је дошло до кршења. Одговарајући на ова питања, Суд се позива на неколико концепата повезаних са одрживим развојем.

Суд помиње одрживи развој у контексту процене односа између процесних и материјалних обавеза. Он наводи да на основу Статута из 1975. године оптимално и рационално коришћење реке треба да буде постигнуто путем сарадње и кроз процедуре наведене у члановима 7 до 12. Суд се осврнуо и на своју пресуду у случају Габчиково-Нађмарош, односно на део у којем је навео да је потреба да се помире економски развој и заштита животне средине изражена у концепту одрживог развоја. Суд је заузео став да је на самим државама уговорницама да пронађу заједничка решења, која поштују циљеве Уговора. За Суд је сарадња одлучујући елемент за правилну примену Уговора и државе уговорнице сарадњом могу да заједнички руководе ризицима настанка штете по животну средину.

Суд је нашао да су две врсте обавеза комплементарне и да постоји функционална веза између њих, али су ипак процесне обавезе биле значајније. Супротстављајући две групе обавеза Суд је заузео став да су материјалне обавезе често шире формулисане, док су процесне уже и специфичније и служе да се допринесе примени Статута из 1975. године. Суд сматра да је сарадња, која представља суштину процесне обавезе наведене у члановима 7 до 12, кључ за одрживо управљање реком Уругвај. У складу са тим, Суд сматра да ова река може да буде заштићена само кроз блиску и непрекидну сарадњу међу обалним државама.

Такође, обавеза да се информише, на основу члана 8, посматра се као саставни део сарадње о којој говори Суд. Једно од најважнијих питања јесте садржина информације и време када она треба да буде обезбеђена. Разматрајући ова питања, Суд се позвао на начело превенције, које представља део међународног права, а које обавезује државе да користе сва средства која су им на располагању како би се избегао настанак значајне штете животној средини друге државе. Процесне обавезе наведене у Статуту за-

право омогућавају дејство начела превенције. Само након брзог обавештавања се може проценити да ли активности могу да проузрокују штету животnoj средини у Аргентини и тиме започети поступак спречавања настанка штете. Суд, на основу начела превенције, закључује да обавештење треба да буде учињено раније, чим страна која намерава да започне са одређеним активностима, буде поседовала озбиљан план и нарочито пре него што буде донета одлука о утицају пројекта на животну средину.

Такође, Суд мора да разматра и питање да ли, на крају периода консултовања из члана 12, постоји обавеза Уругваја да престане са изградњом фабрика. Уколико би се спречила изградња, то би заправо значило давање права вета једној обалној држави над развојним пројектима друге обалне државе. Са друге стране, уколико не би постојала таква обавеза то би потенцијално могло да поступак учини неефикасним, јер би држава која дозвољава пројекат могла да примени и неодрживе пројекте, по протеклу одређеног периода. Суд је закључио да процесне обавезе у Статуту нису створиле обавезу да се не гради када протекне период консултовања. Суд не разматра да ли начело превенције утиче на обавезе страна након периода консултовања.

Аргентина је тврдила да је Уругвај прекршио неколико материјалних обавеза укључујући: обавезу да допринесе најрационалнијем коришћењу реке, обавезу да обезбеди да коришћење земљишта и шума не шкоди квалитету реке и обавезу да спречи загађивање и сачува животну средину. Суд је донео одлуку да није било кршења ових обавеза. Разматрајући ове наводе, Суд је имао прилику да коментарише неколико начела, која су у вези са одрживим развојем.

Суд не помиње одрживи развој у својој пресуди. На неколико места, када процењује да ли су кршења процесних обавеза утицала на кршење обавезе да се допринесе најрационалнијем коришћењу реке, Суд је наглашио да је потребно ускладити економске интересе са онима везаним за заштиту животне средине. Ово свакако представља суштину начела одрживог развоја. Суд наводи да најрационалније коришћење захтева равнотежу између права и потребе уговорних страна да користе реку у економске сврхе и обавезе да спрече настанак штете по животну средину, која може настати таквим коришћењем.⁴² Суд наводи и да формулација члана 27 Уговора одражава потребу да се помире различити интереси обалних држава и потребу да се успостави равнотежа између коришћења реке и заштите животне средине у складу са циљевима одрживог развоја.⁴³ Суд је сматрао да члан 27 представља везу између разумног коришћења заједнич-

⁴² *Ibid.*, пасус 175.

⁴³ *Ibid.*, пасус 177.

ких ресурса и равнотеже између економског развоја и заштите животне средине, што представља суштину одрживог развоја.⁴⁴ Ова запажања нису укључена у процену права и чињеница од стране Суда и због тога немамо увид у став Суда према одрживом развоју.

У вези са одрживим развојем је и изјава Суда у вези са проценом утицаја на животну средину. У вези са обавезом да се спречи загађивање и очува водена средина, Суд утврђује да постоји један општи захтев да се спроведу процене утицаја на животну средину за планиране активности. Овај захтев је по мишљењу Суда широко прихваћен међу државама и сада чини део међународног права. Суд сматра да он треба да буде коришћен при тумачењу члана 41 Статута из 1975. године. Процена утицаја на животну средину мора бити спроведена пре примене самог пројекта и када отпочне његова примена треба да постоји непрекидан надзор ефеката по животну средину. Када Суд помиње процене утицаја на животну средину у контексту члана 41, он у суштини прихвата ову идеју као један општи захтев међународног права у погледу заједничких водотока. Суд наводи да ни Статут из 1975. године, нити опште међународно право не дефинишу садржај и поље примене процене утицаја на животну средину. Суд је заузео став да свака држава треба да у свом домаћем законодавству утврди посебан садржај процене утицаја на животну средину узимајући у обзир природу и обим планираних активности, као и вероватне утицаје на животну средину.

Став Суда да је услов процене утицаја на животну средину део међународног обичајног права представља значајан допринос праву одрживог развоја. Међутим, Суд је могао да постави минимум услова у погледу садржаја и обима процене утицаја на животну средину и на тај начин да обезбеди њен квалитет.

Суд се прво позвао на начело превенције, које има дугу традицију у међународном праву. Суд потврђује оно што је већ утврђено у Саветодавном мишљењу о претњи употребе нуклеарног наоружања – да је начело превенције део међународног права које се односи на животну средину. Суд налази да ово начело захтева да информације о свим активностима које могу проузроковати штету буду обезбеђене на време, али не истражује како оно може да утиче на тумачење уговора из 1975. године, у другим областима.

Суд се позива и на начело предострожности само једном и то као на „приступ предострожности“. Такође он наводи да овај приступ може бити значајан а не да јесте значајан при тумачењу Статута. Суд није детаљније истражио дејство овог начела у конкретном случају иако су га обе стране у спору прихватиле као правно начело.

⁴⁴ *Ibid.*

У свом одвојеном мишљењу судија Кансадо Триндаде је био критичан према томе како је Суд користио начела превенције и предострожности. Он подсећа на познато одвојено мишљење судије Верамантрија у случају Габчиково Нађмарош и у његовом мишљењу се изражава жаљење што Суд није показао исту пажњу када је разматрао правна начела као када је процењивао чињенична и стручна питања. Судија наводи на неколико места у свом одвојеном мишљењу да је несумњиво да су оба ова начела општа начела међународног права животне средине. Он сматра да је Суд требало да користи ова начела при тумачењу и примени Уговора из 1975. године, укључујући и утврђивање чињеница. Из овог одвојеног мишљења следи да су оба начела требала да буду узета у обзир при утврђивању да ли је удовољено и материјалним, а не само процесним обавезама. Ово несумњиво доводи до питања да ли би одлука Суда о томе да ли би фабрике угрозиле оптимално и рационално коришћење реке, нарушили квалитет воде у реци, или довеле до загађења реке и нашкодиле воденој животној средини, била другачија, да је Суд користио ова начела. На ово питање је тешко одговорити јер Суд не наводи како разуме дејства начела. На пример оно што се може закључити о начелу предострожности из свих дефиниција јесте да оно укључује равнотежу између користи, трошкова, ризика, несигурности, предвидљивости и других фактора. Мање је јасно када и како се успоставља ова равнотежа. Начело предострожности је могло да помогне Суду при оцењивању да ли фабрике представљају ризик за животну средину реке Уругвај. То би свакако допринело и разјашњењу садржаја предострожности као правног концепта.

У овом случају Суд није био спреман да потврди одрживи развој као правну норму. Он се позива на одрживи развој као на циљ. Суд сматра да је ово начело садржано само у члану 27 Статута из 1975. године, али није јасно да ли је оно значајно за утврђивање саме садржине Статута или утврђивање обавезе уговорних страна. Међутим, одвојено мишљење судије Триндадеа говори о одрживом развоју као о једном начелу међународног права животне средине. Одбијање Суда да потврди одрживи развој као део права одражава сумње у погледу његове нормативне природе.

Чињеница да Суд сматра одрживи развој за циљ доводи до питања како Суд разуме значење овог циља и како његово разумевање утиче на његово утврђивање чињеница и права. Чини се да Суд схвата одрживи развој као средство равнотеже између економског развоја и заштите животне средине. Овакво схватање игнорише еволуцију одрживог развоја као нешто више од равнотеже између економског развоја и животне средине, већ да ово начело тежи да се интегришу економска и социјална питања и питања животне средине. Социјална питања могу да се сматрају делом економског развоја, али иако су ова питања повезана, уједно су и веома различита.

Судија Триндаде схвата одрживи развој као регулисање економског раста, елиминисање сиромаштва и задовољавање основних људских потреба (на пример оних које се односе на здравље, исхрану, смештај, образовање и друго). Он узима у обзир захтеве људског здравља и добробити човечанства. Тенденција да се социјална питања не узимају у разматрање у области одрживог развоја је преовлађујућа у пракси и стварању међународног права.

Суд је свестан постојања одрживог развоја и повезаних начела. Међутим, очигледно је да не постоји воља да у потпуности интегрише та начела у одлуке које доноси. Он се задовољава са тим да само упути на та начела, готово симболично, без њиховог укључивања у пресуде. Стога, немамо информације да ли и у којој мери начело одрживог развоја утиче на, на пример, обавезу престанка изградње у конкретном случају, затим на утицај фабрика на животну средину, у каквој су вези економске користи од фабрике са животном средином и социјалним питањима итд.

Закључак

Међународни суд није јасно дефинисао начело одрживог развоја, упркос његовом међународном признању. Такође, Суд није у потпуности решио сва питања у вези са овим начелом. У пресуди у Случају Габчиково-Нађмарош одрживи развој је описан као концепт, док се у одвојеном мишљењу судије Верамантрија наводи као правно начело. Суд је разумео одрживи развој као вредност или циљ који су странке морале да узму у разматрање у својим одлукама о развојним пројектима. Уколико је то тачно, тада коришћење овог начела има импликације у првом реду на процес доношења одлука држава, а не на саме одлуке. У том смислу, захтевање од држава да оцењују и процењују утицаје на животну средину и примењују нове норме и стандарде у вези са животном средином, заправо представља део поступка за примену циљева одрживог развоја у пракси. Одрживи развој може тражити учешће јавности у доношењу одлука, процену утицаја на животну средину и промену начела предострожности, али не захтева посебан исход или резултат и оставља државама слободу у начину остваривања ових основних вредности.

Случај поводом фабрика целулозе на реци Уругвај пружио је прилику Суду да разјасни и развије обим примене и правни статус неких важних начела која се односе на одрживи развој. Став Суда да је обавеза спровођења процене утицаја на животну средину део међународног обичајног права, представља значајан допринос праву одрживог развоја. Суд није поставио критеријуме за постојање квалитетне процене утицаја на животну средину, путем утврђивања минималних стандарда у погледу обима и садржа-

ја, али ипак само препознавање овог захтева као међународног обичајног права представља значајан корак у поступку дефинисања одрживог развоја у међународном праву. Суд је донео пресуду у овом случају без разматрања начела која су повезана са одрживим развојем. Није јасно да ли је то последица несигурности које окружују ова начела, у погледу њиховог дејства и правног статуса, или је Суд сматрао да се пресуда може донети без упуштања у разматрање ових начела. Међутим, време ће показати да ли ово представља и одбацивање њихове важности.

Начела одрживог развоја, предострожности и процене утицаја на животну средину још увек немају статус обичајног права, али су развијени кроз праксу држава и широко су прихваћена у међународној заједници. Она, стога, имају одређену нормативну вредност. Уколико дође до развоја правне свести у погледу њихове обавезности ова начела ће добити статус међународних обичајних правних правила. То ће најпре зависити од будућих судских одлука, међународних конвенција и међународне заједнице у целини.

*Bojan Tubić, Ph.D., Assistant
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad*

The Principle of Sustainable Development in International Legal Acts and Judicial Practice of the International Court of Justice

Abstract: *The aim of this paper is to present the regulation of sustainable development on international level. The sustainable development was defined in the middle of 1980s and from that moment it incites discussions among lawyers about its relevance in international law. Some authors state that it is not a fully formed principle but that it is in the process of creation. The exception from this opinion is the position of the Judge Weeramantry in the Case Gabčíkovo-Nagymaros before the International Court of Justice. Since it is a principle, it does not contain clearly defined rights and duties but it is formulated generally and even vague regarding its legal effects. However, it is a legal principle which, contrary to moral or political principles, has binding legal effects and cannot be neglected. It is contained in several international treaties and it is also a part of the European Union Law. The principle of sustainable development is connected with the precautionary principle, environmental impact assessment and other principles.*

Key words: *sustainable development, legal principle, environment, International Court of Justice.*

